

ОЗНАКИ І ФУНКЦІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті на підставі узагальнення напрацювань соціології, філософії, політології, кратології щодо сутності легітимності влади формулюються її ознаки та функції. Оцінюється можливість використання цих знань при розкритті сутності легітимності влади судової.

Ключові слова: влада, судова влада, легітимність, ознаки та функції легітимності.

Сьогодні питання, пов'язані з феноменом легітимності судової влади, а також процесів, механізмів та інститутів її легітимації, становлять одну з фундаментальних проблем сучасної теорії судової влади. Перші труднощі виникають вже на стадії формулювання основних дефініцій, оскільки терміни «легітимність», «влада», «судова влада», попри своє тривале існування в правовій теорії, є за своєю природою багатозначними (певною мірою навіть оціночними) поняттями, багато в чому дискусійними. Як видається, основним концептом повинно стати визначення власне самого поняття легітимності, його змісту, ознак і функцій. Екстраполяція отриманих результатів на феномен судової влади стане фундаментом формулювання змісту теорії її легітимності.

Процеси легітимації влади стали однією з ключових проблем теорії влади (кратоло-

гії), цьому питанню приділяли багато уваги філософи, соціологи й особливо (із зрозумілих причин) політологи. Меншою мірою це питання досліджено наукою судоустрою. Тому для найбільш повного змістовного осмислення природи легітимності влади судової (що є предметом цієї статті) вважаємо за доцільне проаналізувати основні положення легітимності влади, які напрацьовані саме в зазначених галузях знань.

Узагальнення різноманітних підходів до аналізу природи легітимності дозволяє дійти висновку, що легітимність як форма владовідносин має свою структуру, форми існування, виникає на певному етапі суспільного розвитку, проходить певні фази становлення, розвитку та зрілості [11, с. 47]. Але з яких би позицій не розглядалась легітимність, поняття легітимності саме по собі не має всеосяжного характеру, а складається з окремих елементів. Зокрема,

можна говорити про легітимність походження влади (легітимність джерела), легітимність процесу організації інститутів та органів влади, легітимність повноважень, легітимність форм і методів діяльності, й, нарешті, – про легітимність тих або інших дій конкретних представників влади [12, с. 34]. Але об'єднуючим фактором в системі зазначених об'єктів легітимації виступають спільні *ознаки* та *функції* легітимності, дослідження яких дозволить виокремити основні змістовні елементи легітимності судової влади.

Ознаки легітимності – це ті якості, які набувають суб'єкт і об'єкт влади в системі їх взаємодії, процедури легітимації. Їх можна поділити на зовнішні, стійкі на рівні явища, і внутрішні, стійкі на рівні сутності. Зокрема, до зовнішніх ознак легітимності влади можна віднести: а) стабільність інституційної форми влади та системи її органів; б) успішність функціонування влади (ефективність її рішень, спрямованих на загальне керування підпорядкованими суб'єктами, відсутність суспільних конфліктів і т. п.); в) універсальність (тотальність) влади; г) добровільне виконання приписів суб'єктів влади (мінімізація застосування сили, примусу); д) визнання інститутів влади світовим співтовариством

і т. д. Але найбільш повний аналіз легітимності можливий через дослідження її внутрішніх, сутнісних ознак [1, с. 66].

Першою найважливішою внутрішньою ознакою легітимності є *стабільність* системи владовідносин між суб'єктом та об'єктом влади. Стабільність характеризує злагоджений (усталений) механізм взаємодії між суб'єктом і об'єктом влади, ефективність способів впливу владарюючого на підвладного. Можна виокремити два види стабільності: відкритий (або автономний), що характеризується добровільністю передання суспільством певних управлінських функцій державі, та мобілізаційний, який характерний або для періоду загального суспільного підйому, або у разі забезпечення відкритого примусу відносно суспільства чи окремих його елементів. В основі першого виду лежить рівність держави та суспільства, узгодженість їх інтересів, а другого – інтерес держави.

Залежно від виду стабілізації виокремлюють два типи легітимності: статичну та динамічну. Мобілізаційній стабільності відповідає зазвичай статичний тип легітимності: його суттю є створення та збереження статичних соціальних і політичних структур, постійних політичних інститутів та відносин. Цей тип є

найдавнішим і найархаїчнішим, він пов'язаний з уявленням про стабільність суспільного устрою, повільним темпом історичного процесу, традиційними та консервативними формами ідеології, закріпленими в політичній свідомості стереотипами.

Відкритій (або автономній) стабільності відповідає динамічний тип легітимності. Цей тип опрацьований відкритими суспільствами, що освоїли механізми оновлення, соціальних і політичних змін та розвитку в межах існуючих суспільно-політичних систем, які знаходяться в процесі історичного розвитку, що сприймається не як руйнуючий, а стабілізуючий фактор. Такі системи стабілізуються завдяки їх здатності сприймати й акумулювати зовнішні та внутрішні імпульси, що їх трансформують, органічно залучати до демократичного процесу не лише механізми попередження, але і механізми використання конфліктів для вдосконалення стабільності системи.

За статичної легітимності зміни відбуваються повільніше, тому вона історично передре динамічній. Статична легітимність характерна для стародавніх, античних, середньовічних суспільств, де при уповільненому темпі суспільного розвитку допускається накопичення змін упродовж значного часу

без дестабілізації системи. В умовах же прискорення розвитку суспільних процесів нового часу на зміну статичної приходять динамічна легітимність, що здатна досить швидко реагувати на зміни і зберегти стабільність системи. Це не виключає все ж таки можливості існування статичної легітимності і в сучасних умовах, але глобальна тенденція полягає у русі до динамічної легітимності [3, с. 112].

Наступною ознакою легітимності виступає *ефективність* – показник того, наскільки дієво влада використовує наявні в неї можливості (механізми впливу) для задоволення суспільного запиту. За цією ознакою можна виокремити два типи легітимності: гуманістичний та етатистський. За гуманістичного типу на перше місце ставляться інтереси права і свободи окремого громадянина, за етатистського – інтереси розвитку держави [6, с. 5].

Ще однією ознакою легітимності є *підпорядкування* та *виконання*. Її суттю є добровільна або змушена згода сприймати імпульси влади та додержуватись їх [4, с. 21].

Важливою ознакою легітимності є *залученість*, *включеність* громадян у справи держави (тобто влади). За цією ознакою можна виокремити чотири типи легітимності: актив-

ність, лояльність, конформізм і фанатизм. Активність – це активна та свідома включеність суспільства в усі сфери та механізми функціонування влади. Лояльність – це повага до влади, визнання й добровільне погодження на веління влади щодо необхідності вчинення (утримання) певних дій. Конформізм передбачає погодження з більшістю, соціальними стандартами поведінки та сприйняття влади. Навіть якщо окремі індивіди і не задоволені владою й не схвалюють її рішень, однак публічно цього не висловлюють, а погоджуються з більшістю, яка цією владою задоволена. У політології конформізм як тип легітимності розглядається як одна із форм аполітичності. Фанатизм як тип легітимності яскраво представлений в інституціях націоналістичного режиму. В його основі закладено колективні уявлення, які визначають сукупність знань, точок зору, норм поведінки і т. п., які не є осмисленими, свідомими в силу звички, усталеності певного соціального досвіду. В цьому типі легітимності домінуючу роль відіграють емоційні компоненти: раціональне існує у вигляді стереотипів, традиційного світогляду, віри. Важливою є роль лідера (особи, що очолює владу), підвладні йому фактично ототожнюють себе з

ним, інтереси держави (влади) сприймаються як першочергові інтереси народу, однак часто така «єдність інтересів» є ілюзією [5, с. 44].

Існування легітимності, прояв основних її ознак здійснюється через сукупність необхідних *функцій*, що притаманні для будь-якого її виду.

Найважливіша функція легітимності – *забезпечення згоди* більшості щодо політики певної влади. Згода передбачає гармонічні взаємовідносини та підсилену взаємодію суб'єкта та об'єкта влади, їх єдність щодо певних дій, фактів, рішень. Згода – це підпорядкування на засадах схвалення влади та її інституцій. Судова влада, наприклад, є основним інститутом у розв'язанні суспільно-правових конфліктів. Однак при зниженні легітимності судової влади можливе виникнення альтернативних способів вирішення конфліктів. Яскравим прикладом останнього є інститути третейських, церковних судів та ін. [9, с. 54].

Наступна функція легітимності – *забезпечення довіри* до влади з боку підвладних. Механізмами такого «забезпечення» виступають різні інструменти формування емоційного та раціонального відношення людей до влади. Значення довіри до влади є виключним – вона

є передумовою суб'єктивації влади, забезпечує добровільне підпорядкування. Довіра не завжди передбачає точне знання щодо доцільності влади, на перший план виходить віра в неї. Показниками довіри до судової влади (в контексті віри у справедливість та правильність її рішень) може слугувати відсоток оскарження судових рішень та відсоток добровільного виконання судового рішення. Саме довіра до влади вступає одним з основних засобів її легітимації, але не єдиним [10, с. 77].

Із розвитком суспільства, поглибленням легітимності влади виникає потреба в *поясненні та доведеності* необхідності прийняття тих чи інших владних рішень, вчинення певних дій. Функція забезпечення пояснення і доведеності доцільності влади (її інститутів, механізмів, рішень і т. п.) формує у членів суспільства знання про закони (алгоритми) функціонування влади. Шляхом пояснення визначається сутність явищ, що відбуваються в системі владовідносин, відкриваються причинно-наслідкові зв'язки, роз'яснюється роль тих чи інших рішень влади для суспільства, наслідки їх реалізації для інтересів більшості. Тобто, це формування якісно нової форми легітимності влади, яка ґрунтується не лише на *вірі*, а й на *знанні*, а

отже, підкорення цій владі буде *усвідомленим*. Знання забезпечує більш стабільну легітимність, ніж довіра, оскільки виключає можливість маніпулювання думкою більшості про механізми функціонування влади. Знання спирається на загальний контекст пояснення і відсутність необхідності пояснення окремих частковостей. Ця функція легітимності тісно пов'язана з таким принципом функціонування судової влади як відкритість (або транспарентність) [8, с. 13].

Функція *забезпечення виправдання* тісно пов'язана із суспільною згодою. У суспільстві з легітимою владою можуть бути виправдані й непопулярні дії. Виправдання непопулярних дій легітимої влади, легітимність якої заснована на знанні, та виправдання дій влади, легітимність якої заснована на вірі, – різні. У першому випадку складніше досягти виправдання дій влади шляхом маніпулювання суспільною свідомістю, у другому – легше маніпулювати, і, відповідно, виправдовувати навіть найнепопулярніші дії (рішення) влади. Одним із механізмів виправдання в контексті функціонування судової влади є інститути правової реклами, звернення органів суддівського самоврядування до спільноти, нормативна вимога щодо вмотивованості судових рішень.

Наступна важлива функція легітимності – *забезпечення підкорення*. Легітимність передбачає виконання рішень влади (законослухняність). Підкорення без примусу (добровільне) є показником високого рівня легітимності, розвиненої правосвідомості та правової культури. Зниження легітимності має прояв, перш за все, у підсиленні елементів примусу в забезпеченні підкорення, підсиленні необхідності для влади виправдовувати примус для його забезпечення. Чим вище легітимність судової влади, тим вище відсоток судових рішень, що виконуються добровільно. За даними статистики, в Україні виконується лише 20 % судових рішень (але й ті із застосуванням державного апарату примусу), що може свідчити про низький рівень легітимності судової влади.

Функція *забезпечення участі* спрямована на залучення більшості суспільства (чи окремих його груп) в тій чи іншій формі в активний процес владодіюсін, що забезпечується певними владними інститутами, нормами, процедурами. Участь є засобом досягнення цілей і реалізації інтересів соціуму. Формою участі може бути безпосередня участь (наприклад, у судовій владі – інститути представників народу в судочинстві) або опосередкована, тобто

через обрання представників населення в органи влади (у судовій владі – інститути виборних суддів). Функція забезпечення участі у владі сприяє укріпленню зворотного зв'язку між суб'єктом і об'єктом влади, а отже – підвищенню легітимності влади [6, с. 5].

Вищезазначена функція органічно пов'язана з іншою важливою функцією легітимності – *забезпечення впливу*. Вплив – це дія об'єкта влади на її суб'єкт. Форми впливу можуть бути найрізноманітніші, але ця функція забезпечує один із головних принципів легітимності влади – відображення загальносуспільних потреб, настрою, очікувань. Але, наприклад, судова влада має певні імунітети щодо можливих форм впливу, зокрема через закріплення гарантій її незалежності та самостійності. Хоча вітчизняна історія має певні приклади, коли народ своїми масовими заходами відкрито демонстрував суду очікування щодо способу розв'язання конфлікту. Наприклад, у 2004 р. під впливом масштабних суспільних акцій Верховний Суд України ухвалив рішення, яке розв'язало соціально-політичний конфлікт, що виник під час виборчої кампанії. Як зазначали експерти, це рішення значно підвищило авторитет судової влади в суспільстві [7].

Крім того, легітимація включає в себе і самовиправдання суб'єктом свого права на владу. На вирішення цього завдання націлена функція *забезпечення авторитета влади*. Авторитет влади виявляється не в усвідомленні об'єктом влади того, що за виконання чи невиконання владного веління можуть настати (чи не настати) певні репресивні дії, а в упевненості виконавця в законності адресованих йому велінь. Авторитетна влада – це нова її форма. Як справедливо підкреслював Д. Белл, динаміка авторитету пов'язана зі зміною соціального статусу [2, с. 473]. Тобто сприйняття судової влади як незалежного, самостійного інституту з розв'язання правових конфліктів, дієвого інструменту в системі стримувань і противаг, усвідомлення обов'язковості виконання судових рішень свідчитиме про легітимність судової влади. Крім того, авторитет судової влади формується в результаті спеціальних заходів і залежить від стиля і змісту діяльності суддів та працівників апарату суду, інших органів судової влади, судової політики в цілому.

Таким чином, можна констатувати, що важливими концептами легітимності є: по-перше,

наявність влади як соціального інституту; по-друге, легітимність визначається конкретними інститутами, формами, процедурами формування органів влади; по-третє, влада персоніфікується конкретними її носіями (окремі особистості чи окремі органи), і їх легітимність визначається способом набуття свого статусу; по-четверте, рівень легітимності визначається характером функціонування влади (її політикою).

Отже, легітимність має загальний універсальний характер. Легітимність та влада пов'язані між собою як причина та наслідок. Під *легітимністю судової влади* слід розуміти *прийняття судової влади населенням країни, визнання за нею права розв'язувати правові суперечки, готовність їй підпорядковуватись, іншими словами – довіра громадян до системи та порядку функціонування судової влади*. Легітимність на відміну від легальності акцентує не стільки на відповідність влади закону, скільки на відповідність праву, моралі, ціннісним орієнтаціям населення. Легітимність показує, наскільки влада ідеологічно обґрунтована, наскільки вона відповідає суспільним цінностям.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Список літератури: 1. Ачкасов В. А. Легитимация власти в постсоциалистическом российском обществе / В. А. Ачкасов, С. М. Елисеев, С. А. Ланцов. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 349 с. 2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : / Д. Белл ; [пер. с англ.; ред. и вступ. ст. В. Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – 680 с. 3. Елисеев С. М. Легитимность власти. Концепции и проблемы развития в посткоммунистическом обществе / С. М. Елисеев. – СПб. : Полиграфстройсервис, 1996. – 260 с. 4. Легитимность и легитимация власти в России / под ред. С. А. Ланцова. – СПб. : СПбГУ, 1995. – 365 с. 5. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ : моногр. / В. Г. Ледяев. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 384 с. 6. Ледяев В. Г. Формы власти: типологический анализ / В. Г. Ледяев // Полит. исследования. – 2000. – № 2. – С. 3–8. 7. Рішення судової палати з цивільних справ ВС України від 03.12.2004 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0090700-04>. – Заголовок з екрана. 8. Рябов А. В. Легальность и легитимность власти / А. В. Рябов // Полит. исследования. – 1994. – № 2. – С. 11–17. 9. Рябов С. Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності : моногр. / С. Г. Рябов. – К. : НІСД, 1996. – 124 с. 10. Философия власти / К. С. Гаджиев, В. В. Ильин, А. С. Панарин, А. В. Рябов / под ред. В. В. Ильина. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 271 с. 11. Халипов В. Ф. Кратология как система наук о власти : моногр. / В. Ф. Халипов – М. : Республика, 1999. – 303 с. 12. Чиркин В. Е. Основы государственной власти : учеб. пособ. / В. Е. Чиркин. – М. : Юристъ, 1996. – 112 с.

ПРИЗНАКИ И ФУНКЦИИ ЛЕГИТИМНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

Гладий С. В.

В статье на основании обобщения знаний социологии, философии, политологии, криминологии о сущности легитимности власти, формулируются ее признаки и функции. Оценивается возможность использования этих знаний при раскрытии сущности легитимности власти судебной.

Ключевые слова: власть, судебная власть, легитимность, признаки и функции легитимности.

FEATURES AND FUNCTIONS LEGITIMACY CONTEXT FUNCTIONING OF THE JUDICIARY

Glady S. V.

The article by summarizing developments sociology, philosophy, political science, kratolohiyi legitimacy of the essence, defines its characteristics and functions. Evaluated the use of this knowledge when disclosing the nature of judicial legitimacy.

Key words: power, judicial power, legitimacy, features and functions of legitimacy.

Надійшла до редакції 21.01.2013 р.